

DİNİ SOSYAL KİMLİĞİN İNŞASI: İSMAİLAĞA CEMAATI ÖRNEĞİ*

The Construction of Religious Social Identity: The Example of the Ismailaga Community

Aydın Taştan

ORCID: 000-0001-7578-8523/ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü/Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 05 Nisan 2021

Kabul tarihi: 18 Kasım 2021

Keywords: Cemaat, Dini Cemaat,
Kimlik, Kimlik İnşası, İsmailağa Cemaati.

ÖZ

Bir toplumu anlamanın en önemli yönlerinden biri, o toplumu meydana getiren unsurların iyi bilinmesinden geçmektedir. Bu unsurların başında ise din önemli bir boyuta sahiptir. Dini uygulama alanlarının daha iyi bir şekilde icra edilmesi cemaatler vasıtası ile gerçekleşmektedir. Cemaatlerin karakteristik yapılarının bilinmesi, sosyal alanda oluşturduğu kimliğin, genel dini yapının anlaşılmasını sağlayacağı gibi içinde bulunduğu toplumun anlaşılmasını da kolaylaştıracaktır. Bu bağlamdan hareketle Türk toplumunun en önemli boyutlarından biri de dindir. Toplum içinde dini cemaatlerin çok önemli anlamları ve fonksiyonları vardır. Tarikat ve cemaatlerin kendi kurumsal yapıları bağlamında müridleri üzerinde dini sosyal kimlik inşa ettikleri görülür. Türkiye’de önemli bir yeri olan İsmailağa Cemaati’nin, müridleri üzerinde nasıl bir dini sosyal kimlik inşa ettiği konusunda yeterli bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu çalışmada, İsmailağa Cemaati’nin müridleri üzerinde nasıl bir kimlik inşa ettiği belirlenmeye çalışılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 05 April 2021

Accepted: 18 November 2021

Anahtar Kelimeler: Community,
Religious Community, Identity, Identity
Construction, Ismailaga Community.

ABSTRACT

One of the most important aspects of understanding a society is that the elements that make up that society are well known. At the top of these elements, religion has an important dimension. A better implementation of religious practice takes place through congregations. Knowing the characteristic structures of congregations will provide an understanding of the identity that it creates in the social sphere, the general religious structure, as well as facilitate the understanding of the society in which it is located. In this context, one of the most important dimensions of Turkish society is religion. Religious communities have very important meanings and functions in society. It is seen that sects and communities built a religious social identity on their followers in the context of their own institutional structures. There is not enough information about how the Ismailaga community, which has an important place in Turkey, built a religious social identity on its disciples. In this study, it has been tried to determine what kind of identity the Ismailaga community has built on its followers.

* Bu makale İstanbul Sabaattin Zaim Üniversitesinde yapılan “Bir Sosyal Kimlik İnşası Olarak İsmailağa Cemaati” isimli tezden türetilmiştir.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: tastan_by@hotmail.com

GİRİŞ

Din, Türk toplum yapısındaki en önemli bileşenlerin başında gelmektedir. Toplum içinde ise dinin uygulama alanının daha iyi yaşama ve anlaşılabilmesi açısından dini cemaatlerin önemli bir konuma ve işleve sahiptir. Dini cemaatlerden kast edilen ise sosyolojik anlamda Durkheim'in tanımıyla dayanışmacı olan topluluklardır (Durkheim, 2019: 557). Her bir dini grup aynı amaç için var olsa da bu amaca yönelik seçtikleri yollarda farklılıklar olduğu görülür. Bu farklılıklar toplum tarafından bazen farklı anlaşılabilmekte bazen de farklı eleştirileri üzerlerine çekmektedir. Geçmişte olduğu gibi son zamanlarda da dini gruplar üzerinde çeşitli tartışmalar ve araştırmalar yapılmaktadır. Dini grupların yapılarının ve kimlik inşalarının bilimsel analizler doğrultusunda literatüre kazandırılması, toplumun dini gruplara bakış açısını ve o dini grupların toplum içindeki yapısının bilinmesiyle ve toplumsal yapının daha iyi bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlayacağını söylemek mümkündür. Bu çalışmada, Türk toplum yapısı içinde tarihsel geçmişle bağı bulan ve sufi bir geleneğe sahip İsmailağa Cemaati¹ incelenecektir. Son yıllarda İsmailağa Cemaati çok farklı yönleri ile dikkatleri üzerine çekmektedir. Giyim kuşamı, eğitim sistemi, yapmış oldukları sosyal faaliyetler ve etkinlikler ile gündeme gelmektedir. İsmailağa Cemaati çok yönlü olmasına rağmen bu çalışmada cemaatin dini lideri Mahmut Ustaosmanoğlu (Mahmut Efendi diye tanınır) başta olmak üzere cemaatin sosyal alanda müridleri üzerindeki kimlik inşa süreci ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda İsmailağa Cemaati'nin kimlik inşa ederken cemaat liderinin karizması, cemaatin İslami sünnet anlayışı, dini sohbetler, cemaatteki eğitim, lidere atfen olumlu rol model alma ile kılık ve kıyafet gibi etkenlerin müridlerin dini sosyal kimlik inşasında nasıl bir belirleyici rollere sahip olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın önemi ise Türk toplum yapısı içinde var olan bir grubu değerlendirerek, Türk toplumunu bazı yönleriyle tanımak açısından kolaylık sağlayacağını düşünülmesidir. Türk toplumu kendisini dinle, dini topluluklarla, kurumlarla ortaya koyar. İsmailağa Cemaati de bunlar içinde önemli, dini topluluklardan olan bir dini gruptur. Türkiye'de son zamanlarda dini gruplar, cemaatlerle alakalı tartışmalar ve sorunlar yaşanmaktadır. Bu tartışmalar beraberinde ciddi ön yargılara, ideolojik yaklaşımlara, bilim dışı tutumlara sebebiyet vermektedir. Dışlamaları, çatışmaları, ötekileştirmeleri ortaya çıkarmaktadır. Bu tür yapıların çalışmaya değer görülmesinin Türk toplumunda kimliğin inşasındaki rollerini tanıma fırsatı sağlayacağı düşünülmektedir. İsmailağa Cemaati konulu bu araştırma, daha çok yorumlayıcı bir paradigma olarak nitelendirilmeye çalışılmaktadır. Literatürden yararlanarak ve yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanarak derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Bunun için cemaatin önde gelen kişileri ile görüşmeler gerçekleştirilerek İsmailağa Cemaati'nin kimlik inşa süreçleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Teorik ve Kavramsal Çerçeve

Cemaat

Cemaat kavramı, cemaat üyelerinin ortaklaşa paylaştıkları değerlere genellikle ortak bir kimlik duygusuna dayanan bakış açısıyla oluşturulmuş bir toplumsal ilişkiler yumağıdır (Marshall, 1999: 90). Cemaat, duygu ile düşüncenin, gelenek ile bağlılığın, mensubiyet ile iradenin kaynaşmasıdır (Nisbet, 2020: 136). Cemaat, üzerinde çokça durulmuş bir kavramdır. Birçok tanımı yapılmıştır hala da yapılmaya devam edilmektedir. Cemaat, insanın temel yaşamını özetlemek ve en iyi bir biçimde ifade etme konusunda ileri sürülen en önemli kavramlardan biridir (Yelken, 1999: 77).

Cemaat kavramı sosyolojik teorilerde önemli bir konuma sahiptir. Bunun nedeni ise klasik dönem teorisyenlerinin toplumsal değişimi analiz ederken yer yer cemaat kavramına da

¹ İsmailağa Cemaati'nin kökenleri Nakşibendi tarikatının Halidiye koluna dayanır. Nakşibendi tarikatı Osmanlı topraklarında tutunması Halid el-Bağdadi'nin çalışmalarıyla temellenmiştir. Tarikatın İstanbul'daki ilk temsilcisi Yanyalı Mustafa İsmet Efendi olup ondan sonra silsileyle Halil Nurullah Efendi, Ali Rıza Bezzaz Efendi ve Ali Haydar Efendi olarak günümüzdeki temsilcisi Mahmut Efendi'ye kadar devam ederek gelmektedir.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: tastan_by@hotmail.com

başvurmalarıdır. Klasik sosyolojide cemaat kavramını en özgü biçimde açıklayan ve cemaatin tanımını yapan sosyologlar içersin de akla ilk gelen isim Ferdinand Tönnies'tir. "Cemaat ve Cemiyet" adlı kitabında sosyolojik bakış açısından cemaat kavramı hakkında bilgi verir. Tönnies, geleneksel yapıya cemaat (gemeinschaft) adı verir ve cemaat üyelerinin organik bağla bir birine bağlı olduğunu ifade eder. Geleneksel toplum yapısından sanayi toplumuna geçişle birlikte cemaat yapısının çözülerek cemiyete/topluluğa (gesellschaft) dönüştüğünü varsayar. Cemiyetin ise cemaat yapısına göre bireylerin birbirlerine organik bağ ile değil aksine rasyonel bağ ile bağlandığını vurgular. Tönnies'e göre: "Toplum geçici ve yüzeysel bir şeyken, topluluk birlikte samimi ve kalıcı bir yaşam demektir. Dolayısıyla toplum yapay ve mekanik bir bütün, topluluğun kendisiyse canlı bir organizma olarak anlaşılmalıdır" (Tönnies, 2019: 36). Bu nedenle Tönnies kuramında, cemaatten yana tutum sergilemektedir (Günerigök, 2019: 291). Tönnies, sanayileşmeyle birlikte insanların cemaatten cemiyete geçişini üzüntüyle karşılamaktadır (Yelken, 1999: 39).

Cemaat, varlığını daha çok sınırları belirli olan sosyal topluluklar içerisinde gösterir. Bu sosyal topluluklar içinde kan bağı, komşuluk-akrabalık ilişkileri, dostluklar, yardımlaşmalar, üzüntüler, sevinçler vs. ortak paydadır. Benzer şekilde bu sosyal topluluklarda birlikte olma ve birlikte hareket etme, ortak şeref duygusu, korku, kaygı ve ümitler birlikte yaşanmaktadır. Bir cemaate dâhil olmak düşüncesi iyi bir şeydir çünkü cemaatin daima iyi bir şey olduğu varsayılır (Bauman, 2017: 7). Bu nedenle cemaat, günümüzde karşılıklı güven ilişkilerinin zayıfladığı sosyal bir dünyada insanların sığınacakları güvenli mekânlar olarak görülmektedir. Ancak cemaatin üyelerine verdiği bu güvenlik duygusuna karşılık üyelerinden de kendisine kesin bir itaat ile bağlanmasını talep eder. Bu bağlılık ise koşulsuz olmak zorundadır. Cemaat, üyelerinin beklentilerine karşılamayı vaat eder bu vadin karşılığında ise üyelerinden özgürlükler anlamında bir takım tavizler vermesi konusunda cemaat de beklenti içerisindedir (Özet, 2018: 114). Ancak bu durum Bauman'a göre "güvenlik ve özgürlük, eşit derecede kıymetli ve gıpta edilen iki değer olmakla birlikte iyi kötü dengelenebilir. Fakat neredeyse hiçbir zaman tam ve sürtüşmesiz olarak bağdaşamazlar" (Bauman, 2017: 11).

Cemaat veya dini kurumlar diğer örgütlerden (sanayi, işletme, sendika, şirket vs.) kendine özgü hedefleriyle ayrılırlar. Bu hedefler dinin özünü teşkil eden, empirik olmayan değerlerle sıkı ilişki içindedir. Bu değer yargıları ya belirli ya da sınırsız bir insan çevresi için zorunlu olan davranış beklentileriyle bağlantılıdır. Dini örgütlerin ilk hedefleri sahip oldukları değerleri korumak (duruma göre) yaymak, davranış beklentilerine uyulmasını sağlamak ve bunu kontrol etmektir (Roof, 2012: 58-59).

Dini Cemaat

Cemaat kavramı, ortak bir amaç için bir araya gelen bireylerin oluşturduğu sosyal kurumlar şeklinde tanımlanabilir. Dini cemaat kavramı ise ortak inançlar, kutsallıklar, ibadetler ve ritüellerden oluşan birlikteliklerle tanımlanabilir. Dini ritüellerin uygulanabilme alanı daha çok cemaat olma amacı ile meydana gelir. Dinin varlığı ve devamı için cemaat çok önemli bir temeldir. Dinin sosyal alandaki görünümü cemaat vasıtası ile mümkündür. Cemaat; dini ritüellerin uygulanmasında bireyleri kolektif bir yapıda tutmasında, bilinç vermesinde, kimlik oluşturmasında, sosyal alanda varlığını devam ettirmesinde büyük bir öneme sahiptir (Aktay, 2019: 28). Dinin kutsal olanı bireylere aktarabilmesi ve kutsallık bilincini canlı tutabilmesi ancak cemaat vasıtası ile gerçekleştirir. Kutsallığın cemaat olmadan kolektif bilinç halinde tezahürü pek mümkün değildir. Çünkü inanan bireylerin cemaate katılarak bilişsel düzeye ulaşmaları ve kutsallığı ifade edebilmeleri bu yolla mümkün olmaktadır (Yıldırım, 2016: 42-43).

Her dini cemaat varlığını kendi içinde farklı bir şekilde ifade edebilir. Kendi bireyelerine ya da kendinden olmayan bireylere ilişki bakımından kendisinin farklı olduğu mesajını verebilir. Dini cemaatlerin toplum içinde kabulü dini meşruiyetler çerçevesinde topluma yardım etmek, insanları zulümden kurtarmak, yardıma muhtaç olanlara el uzatmak, kötülüğü ve haksızlığı ortadan kaldırmak gibi misyonlar ile toplumda kabul görmeye çalışabilirler. Çünkü cemaat sosyal bir gerçekliktir ve bulunduğu sosyal çevre içinde etkileşime geçer ve kendini inşa eder. Dini cemaat kutsallıklar, ritüeller

ve semboller gibi uygulanabilir sosyal yapılardan meydana gelir. İnsanlar da bu sosyal yapıları yaşar ve insanda kolektif bir bilinç oluşturur ve böylece cemaat varlık kazanır (Yıldırım, 2016: 46).

Dini cemaatlerin varlığı ya da ortaya çıkması Weber'e göre peygamberler aracılığı ile olmaktadır. Peygamberlerin ortaya çıkma sebebine bakıldığı zaman var olan toplum düzeninin bozulduğu, adaletsizliklerin ve haksızlıkların yaşandığı, insanlar arasında çatışmanın boy gösterdiği toplumlarda görülmektedir. Tarihsel süreç içinde toplumsal yapının büyük siyasal yapılarının yıkılması sonucu dini cemaatlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Peygamberlerin temsil ettiği dini cemaatler buldukları toplumların tanrıları, ruhban sınıfı ve onların kurdukları sistemler çökünce ortaya çıkar. Peygamberler hiçbir zaman ruhban olmamış ve kalmamışlardır. Güçlerini ve konumlarını ruhbanlıktan almamışlardır. Peygamberler daha çok güçlerini ruhban olmayan takipçilerinden almış, ruhban sınıfın değerini ve etkinliğini ise gözden düşmesine neden olmuştur (Weber, 2016:164). Peygamberler buldukları toplumu dini anlamda cemaatleştirerek eski sisteme ve düzene karşı hem bir güç oluşturmuş hem de eski sistemin düzen ve yapısını ortadan kaldırmıştır.

İlkönce bir cemaat olarak ortaya çıkan dini cemaat genişleyerek büyük bir yapıya dönüşmüş ve gelişme göstermiştir. İnsanların köyden kente göçmeleriyle buldukları ortama adaptasyon sağlayabilmeleri, dayanışma ağı oluşturarak bütünlüğü sağlamaları, birliği ve kolektif kimlik oluşturmaları bu yapılar sayesinde olmaktadır. Başka önemli bir boyutu ise aşırı modernleşmenin getirdiği sosyal kopmalara karşı dini sosyal varlık, cemaatleşerek ya da kopmalara karşı yeni cemaatler oluşturarak tepki vermektedirler. Din, kendine has biçimde özel dayanışma ağı geliştirerek bireyleri sosyal kopmalara karşı bir arada tutmaya ve korumaya çalışır (Yıldırım, 2016: 46).

Tarikat

Tarikat kavramı², izlenmesi gereken usul, gidilecek yol, Allah'a ulaşmak isteyenlerin takip etmesi gereken yol, hal ve davranış, Allah'ın istemediği hükümleri terk etmek ve onun hoşnutluğunu kazanmak için gidilen yol veya metot (Öngören, 2011: 95) olarak tanımlanabilir. Tarikatların, evrensel dinlerin bütününde görüldüğünü söylemek mümkündür. Dini tarikatlar, gündelik yaşamda sosyal çözümlere ve bozulmalara karşı bir direnç gösterirler. Takva (günahtan kaçınma) tarikat bağlamında birliği ve beraberliği daha sıkı bir şekilde disipline eder. Bu noktada tarikatlar toplumda ayrılmaya, kopmaya, farklılaşmaya karşı bir savunma mekanizması niteliğinde olduğu söylenebilir.

Günümüzde her cemaat tarikat vasfına sahip değildir. Ama her tarikat cemaat vasfına sahiptir. Tarikatların cemaat vari yapılara dönüşmesi ise dinin sosyal yaşamda zayıflamaya başlaması, dinsel hayatın yaşanabilirliğinin geçmişe göre azalması, dini liderin ölümüyle birlikte tarikat içinde bireysel itirazların doğmasına neden olmaktadır. Bu tür itirazlar daha çok bireysel anlamda ortaya çıkıp daha sonra cemaatçi bir karaktere bürünmüştür (Efe, 2013: 57). Böylelikle dini yapının ve toplumun ilerlemesi neticesinde değişime maruz kalan tarikatlarda, ritüellerin zayıflamasıyla birlikte bu duruma bir tepki olarak dini gruplar ortaya çıkabilir. Bu bağlamda dini bir gurup olarak tarikatların ortaya çıkması buna bağlı olarak varlık alanında anlam kazanmaktadır.

Cemaat ve tarikatlar, yapı olarak özdeştirler ve amaçları toplulukları bir mana ifade edecek, bir cemaat oluşturacak şekilde bir araya getirmektir. Bir araya gelen cemaat üyelerinin amacı tasavvufi manada muhabbet etmektir. Bu muhabbet ise üyelerini cemaat haline getirmektedir (Gencer, 2018: 86). Muhabbetten kastedilen ise asıl olana erişmektir. Asıl olana ulaştıran ise izlenecek yolun sistemli, düzenli bir şekilde takip edilmesidir. Bu sistem ise gidilecek ya da izlenecek yol olan tarikattır.

Kimlik

Kimlik kavramı kendini ifade etme, tanımlama, var olan nesnel dünyada varlığına anlam bulma, anlamlandırma ve aidiyet duygusu veren bir olgu olarak tanımlanabilir. Bireyin kendisine ait olanı,

² Araştırmanın örneklem grubu olarak incelenen İsmailağa Cemaati, bir tarikat geleneğine sahiptir. Ancak araştırmada İsmailağa Tarikatı, cemaat vasfı da taşıdığı için bu çalışmada tarikat yerine cemaat kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

olmayandan ayırma ve kendine diğerlerinden farklı bir değer vermesidir (Meral, 2011: 3). Kimlik her yerde karşımıza çıkan, birçok tanımı yapılan; ama tanımlanması zor bir terim olmakla birlikte eski bir kavram gibi gözükür, sürekli yeniliğini koruyan yeni bir terimdir (Gleason, 2014: 22).

Sosyal kimlik kavramı ise bireyin içinde yetişmiş olduğu sosyal topluluğun kuralları, kültürü, dili, dini vs. neticesinde oluşan kimliğin öğretildiği ve öğretilen bu kimliğin bireyde algılanışıyla ve kendini tanımlamasıyla ortaya çıkan içsel ve dışsal kabullerdir. Bireyin kendini bu şekilde tanımlaması, onun bu sosyal topluluğun ayrılmaz bir parçası olduğu anlamına gelmektedir (Parekh, 2014: 53). Bunlarla birlikte “sosyal kimlik inşası içinde nesnelere bireylere olumlu kimlik sunduğu kadar olumsuz kimlik de sunabilir” (Akgül-Pazarbaşı, 2018: 28). Modern dönemde her ne kadar bireysellik ön plana çıkmış olsa da kurulan ilişkilerin süreklilik arz etmesi gibi zorunluluğu söz konusudur. Günümüzde sosyal alanda kurulmak istenen kimlik inşasında süreklilik dijital alanda daha etkin gibi gözükmektedir. Çünkü kimliklerin, kültürlerin ve sosyal hayatın var olduğu sahne dijital alana taşınmıştır. Değişik kimlikler dijital alanda hayat bulmakta ve şekillenmektedir.

Bir bireye “kimsin” sorusu sorulduğu zaman o kişiyi bir an içinde olsa başka biri olabileceğine inanmaya sürükler (Bauman, 2017: 29). Kimlik statik bir olguya sahip değildir. Yani birey günlük yaşamında etkileşime girdikçe kimliğin oluşum süreci başlar ve kimliğin gelişi devam eder. Bireyler, etkileşim sürecinde hem etkilenirler hem de etkilemeye devam ederler. Dolayısıyla bireyler etkileşimlerde diğer bireylerden etkilenerek gelişim gösterir ve bu nedenle kendi kimliğini inşa ederler. Ayrıca kimliğin kendinde olanı ve olmayanı ayırma yeteneği, kendini algılama biçiminin değişmemesi ve insanın kendine ayrı bir değer vermesi anlamına gelmektedir (Kaypakoğlu, 2000: 1-2).

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada yorumlayıcı bir paradigma olarak nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Literatür analizi kullanmakla beraber yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanarak mülakatlar yapılmıştır. Araştırma evreni olarak İstanbul, Bursa ve Sakarya illerinde toplamda 18 kişi ile yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. İstanbul ilinde 4 erkek 4 kadın olmak üzere toplamda 8 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların yaş aralığı erkeklerde 25-40, kadınlarda ise 23-34 yaş aralığıdır. Erkeklerden 2 kişi yüksek lisans mezunu, 1 kişi doktora öğrencisi, 1 kişi de ortaokul mezunudur. Kadınlardan 2 kişi lise mezunu, 2 kişi de lisans mezunudur. Bursa ilinde 2 kadın 3 erkek olmak üzere toplamda 5 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların yaş aralığı erkeklerde 27-45, kadınlarda ise 25-43 yaş aralığıdır. Erkeklerden 1 kişi lise, 1 kişi ön lisans, bir kişi de lisans mezunudur. Kadınlardan biri lise diğeri ise ön lisans mezunudur. Sakarya ilinde 2 kadın 3 erkek olmak üzere toplamda 5 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların yaş aralığı erkeklerde 30-46, kadınlar ise 33-43 yaş aralığıdır. Erkeklerden 1 kişi ön lisans, 2 kişi lisans mezunudur. Kadınlardan biri ön lisans diğeri ise lisans mezunudur. Bu üç ili tercih etmemizin nedeni, cemaat lideri Mahmut Efendi'nin aktif olarak faaliyet gösterdiği iller olması ve cemaatin bu illerde yapmış olduğu faaliyetlerin daha aktif olmasından kaynaklanmaktadır³.

Araştırmanın sınırlılıkları olarak kimlik, alanı çok geniş ve derin bir araştırma isteyen bir kavramdır. Bu nedenle çalışmada İsmailağa Cemaati'nin kimlik oluştururken hangi yöntemi kullandığı, hangi araçlardan ve olgulardan beslendiği, dini liderin ve sohbetlerin kimlik inşasındaki yeri, cemaate bağlı üyelerin kimliği algılayışı ve cemaatin kimliğini benimsemesi vs. gibi sınırlı alanlara odaklanılmıştır.

³ Cemaatin önde gelen müridleri ile yapılan görüşmelerden hareketle bu söylem ifade edilmiştir.

Bulgular

Sosyal Kimliğin İnşasında Cemaat Liderinin Rolü

Bütün toplumlarda, topluma yön veren liderler her zaman var olmaktadır. Liderlerin görevi, insanların toplum içinde birlik ve beraberlik içinde yaşamalarını, ortak bir amaç için ortak hareket etmelerini sağlamaktır. Liderler toplum içinde bir karizmaya sahip olmakla birlikte, yapmış olduğu eylemlerle toplumu yönlendirme gücüne de sahiptir. Dini liderler, içinde buldukları toplumlara ya da grupları etkileme ve yönlendirme özellikleri olduğu gibi sosyal sistemin içinde sosyal aktör olma özellikleri de vardır. İnsanları toplumsal mana da aydınlatma, dinin gündelik hayatta uygulanabilme olanaklarını sunma, dinin ritüellerini yöneten, kutsal mesajları ileten, açıklayan, toplumsal krizlerde oluşabilecek tartışmaları çözüme kavuşturabilen veya bu tartışmalara yön verebilen şahsiyetlerdir. Bu nedenle de dini liderler karizmatik bir lider olarak görülmeyle birlikte, kitleleri bir araya getirme, kitleleri etkileme ve onları yönlendirme etkisine de sahiptir. Dini liderlerin, doğüstü bir güce sahip olduklarına inanılır. Bundan dolayı insanların iç dünyalarına hitap edebilme yeteneğine sahip olduklarına da inanılmaktadır. Dini liderlerin bu vasfı, onun müridleri üzerinde ona karşı bir hayranlığı sağlamaktadır. Bunun sonucunda ise müridler lidere gönülden bağlılık göstererek bu hayranlıklarını belirtmiş olurlar. Buradan hareketle İsmailağa Cemaati müridleri, cemaati tercih etmede, cemaatin kimliğini benimsemekte bir lider olarak Mahmut Efendi'nin büyük bir etkisinin olduğunu vurgulamaktadırlar.

Bu camianın içerisinde bulunmam noktasında en büyük aktör zat-ı şahanelidir. Zira kendilerinin, asrımızda tasavvuf ve ilim-dünya ve ahiret aklı-din ve dünya ikilisinin, en muhteşem ve mutedil olarak vücut bulduğu çok nadir insanlardan olduğunu düşünüyorum. En azından ben şu ana kadar, bu hususta bir örneğini müşahade edemedim. Tabii bu sebeplerden bir tanesi ve benim için en mühim olanlarından (Abdürreşit, 26 yaşında).

Yapılan görüşmede öne çıkan, dini liderin karizmatik özelliğidir. Liderin bu özelliğini pekiştiren etken ise dini kimliğini oluşturan İslami yaşayış biçimi ve liderin kararlılığıdır. Ayrıca dini liderin benimsenmesinde verdiği eğitimin de etkili olduğu görülmektedir. Eğitim aracılığı ile ilim öğrenen bireyler zamanla dini lideri tanımakta, onun sohbetlerine katılmakta ve bu sohbetler aracılığı ile dini lideri benimsemektedir.

Benim Dedem Ali K., Mahmut Efendi'nin 1948'den beri talebesi, Hafızlığını onda ikmal etmiş ve İslami ilimler tahsiline onda başlamıştır. Dolayısı ile benim bağlılığım aileden gelmektedir. Fakat Tarikat dersi alma (Mürid olma-Şeyh efendiye bağlanma) sürecimde ailem hiçbir telkinde bulunmamıştır. Ben ilim okurken böyle bir açığımı fark ettiğim için Mahmud efendiyi daha yakında takip edip ailemin, hocalarımın anlatımları neticesinde Üstadımızla gönül bağı kurmuş oldum (Muhammed, 27 yaşında.)

Muhammed, cemaat ile ilişkisi aileden kaynaklansa da gönül bağının cemaat hocalarından ilim aldığı esnada, kendisini yetiştiren insanların telkini etkili olmuş ama aldığı ilim kendisindeki manevi boşluğu sorgulaması sonucunda kendindeki eksikliği gidermek için Mahmut Efendi'yi takip ederek, cemaate kendi isteği ile dahil olduğunu belirtmektedir. Bireyin dini grupları tercih etmesi ya da benimsemesinde öncelikle dini lider gelmektedir. Dini lideri etkin kılan ve otoritesini pekiştiren, bireyleri cemaate özendiren liderin yetiştirmiş olduğu müridlerin etkisi kuşkusuzdur. Cemaatin önde gelen hocaları vasıtası ile yapılan sosyal faaliyetler, sohbetler, eğitimler cemaatin bireyi etkilemesinde çok büyük etkiye sahiptir. Yapılan çalışmada cemaatin kimliğinin benimsenmesinde öncelikle dini liderin etkisinin fazla olduğu karşımıza çıkmaktadır. İkinci planda ise lideri temsil eden ya da cemaati temsil eden hocaların ön plana çıktığı görülmektedir.

Lider, bir grubun oluşmasında en önemli etkidir. Lider olmaz ise grupların, toplumların bir araya gelmesi ve ortak bir bilinç oluşturması zor olacaktır. Lider toplumlara, kişileri yönlendirmede bir arada tutmada, toplumun ortak inanç ve isteklerinin oluşmasında büyük bir rol üstlenir. Lider, toplumda oluşabilecek haksızlık ve adaletsizliğin önüne geçebilecek vasıflar ile sosyal hayatı dengeleyici bir yapıya sahiptir. Sosyal hayatta sosyal düzenin ilerlemesinde ya da düzenin sarsılmasında,

dağılmasında liderin önemi büyüktür. Buna göre İsmailağa cemaatinin sosyal alanda kimlik oluşumunda dini liderin etkisi büyüktür ama burada ön plana çıkan dini lidere itaati müridlerin nasıl anlamlandırdığıdır. Dini liderlerin hayatları ilahi bir güç tarafından özel olarak verildiği ve diğer insanlardan farklı olarak özel bir statüsünün olduğu; lideri takip edenler tarafından bir karşılık bularak grupları yönlendirebilmektedir (Aşkın-Suğur, 2019: 199). İsmailağa cemaati üyelerinin de dini lideri nasıl anlamlandırdığından kasıt, Mahmut Efendi'nin öncelikle İslam'ın emir ve yasaklarına uyduğu sürece müridleri tarafından kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca sürekli eğitim vermeye devam etmesi, eleştiriye açık olması, alçakgönüllülüğü ve mütevazılığı olması gibi etkenler ön plana çıkmaktadır:

Ben kendi liderimin kasıtlı olarak İslâm'a dair yanlış bir şey söylemeyeceğine tam bir samimiyetle inanıyorum. Şeyhlik dönemi de dâhil olmak üzere ilimden geri durmaması ve küçük yaşından beri ilmi icazetler veren biri olmasına dayanarak insanın gönül huzuruyla teslim olup itaat edebileceği bir lider olduğu kanaatindeyim. Bununla beraber bütün hatalardan beri olduğuna dair bir zannım yok. Kendisi ilim ehli yetiştirerek ve onlara birçok konuda danışarak etrafında onu eleştirme potansiyeline sahip bir kitleye de şeyhlik yapmış, sadece cahil ve kendisini sorgulayamayacak kimselere şeyhlik yapmamıştır. (İsmail, 25 yaşında.)

İsmail ile yapılan görüşmede de görüldüğü gibi Mahmut Efendi'nin dini güvenilirliği ön plana çıkmaktadır. Bunun sebebi ilmi konularda liderinin kendisini sürekli geliştirme ve dini konulardaki hâkimiyetidir. Dini liderin eleştiriye açık olması, ben duygusu ile hareket etmemesi gibi özellikler de ön plana çıkmaktadır. Ayrıca dini liderin günahsız ya da hatasız olamayacağı vurgusu da dikkat çekmektedir. Burada dikkat çeken diğer bir nokta ise ilim ve akıl bağlamından hareket edilerek, lidere bilinçsizce bir teslim manasına gelen bağlılığın da olamayacağı vurgusu yapılmaktadır. Sorgulayıcı ve eleştirel bir yaklaşım söz konusudur. Dini lidere bağlılığın, liderin İslam anlayışının sınırları dışına çıktığı durumlarda, akıl ve mantığa aykırı eylemlerde ve söylemlerde bulunduğu, lidere olan inancın son bulacağı da belirtilmektedir.

Sünnet Üzerinden Kimlik İnşası

Sünnet kavramı, lügatta övülen ya da yerilen yol demektir. Sözlük anlamı olarak peygamberin sözleri, fiilleri ve takrirleridir. Peygamberden geldiği kesin olan, farz veya gerekliliğe işaret etmeyen şeylerdir (Es-Sibai, 2019: 35-36). İslam dininin birinci kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir ve Kur'an'ı Kerim'in anlaşılması ve açıklanması bakımından sünnet ikinci kaynaktır (Ebu Şehbe, 2020: 33).

Sünnet, modernleşmeyle birlikte dini yapının tamamen sekülerleşmenin kontrolüne girmemesi için önemlidir. Geleneksel yaklaşım ve modern yaklaşım arasındaki dini anlayış, tartışmaları tasavvufu kabul ve reddetme tartışmalarını beraberinde getirmiş modern dönemde amaç, dinin özüne uygun bir yenilenmeye gitmek değil; modernleşme ideolojisini benimsemeye engel dinsel bir tahayyülü köklü bir değişikliğe uğratarak çözmeye çalışmaktır (Yıldırım, 1999: 46-47). Cemaat vari tarikatlar sosyal alanda inşa ettiği kimliğin meşrulaşması, varlık kazanması için dini liderin, peygamberi sünnetini iyi takip eden ve onu uygulayan, sünnetten taviz vermeyen özelliklere sahip olması gerekmektedir. Aksi halde sosyal alanda kimlik oluşmayacak ya da var olan kimliğin devamı sekteye uğrayarak tarikat/cemaat varlığını da kaybedecektir. Ayrıca bireylerin cemaat ya da tarikat vari cemaatlere yönelmelerinin temel nedenlerinden sünnet, çok önemli olmakla beraber bireylerin sünnet kavramından ne anladıkları da çok önemlidir. Sünnet kavramının algılanışı bazen bireyler arasında farklılığa neden olabilmektedir. Bu noktada bireylerin sünnet anlayışı ile cemaatin sünnet anlayışının uyuşması cemaatin kimliğinin oluşmasında, bireyler arasında kabul görmesinde, birlik ve beraberliğin pekişmesinde önemli bir role sahiptir. İsmailağa cemaati bireylerinde sünnet anlayışı bütünlük arz ettiği bu çalışmada gözlemlenmiştir.

İçimde ve dışımda peygamberimi taklit etmeyi, Ona benzemek için en üst seviyede çaba sarfetmeyi, görünüşte onu hatırlatan, konuşunca ondan cümlelerle konuşan, Hadisi şeriflerini düstur edinen bir ümmeti olmam gerektiğini anlıyorum. (Zübeyde, 43 yaşında.)

Zübeyde, sünneti yaşayabilmede peygamberinin sözlerini ve yaşam şeklini kendine örnek aldığını ifade ederek, sünnet kavramına göre hareket ettiğini göstermektedir.

Sünneti yaşamadan maksat, hadislerle bize aktarılan efendimizin tavsiyelerine uymak, yasaklarından uzak durmaktır. Sünnetler iki kısımdır. Sünen-i Huda ve Sünen-i Zavaid; birincisi Efendimizin şeri olarak dini anlamda yaptığı fiiller ve tavsiyelerdir. İkincisi ise efendimizin insani olarak yaptığı fiillerdir. Mahmud Efendi her ikisinde tam bir ittiba göstermektedir. Fakat ikincisinde ittiba, İslami örfe bağlıdır. Örfe muhalif ise yapılmaması daha uygundur. Mahmud Efendi de bu şekilde uygulamıştır. (Muhammed, 27 yaşında.)

Muhammed, peygamberin aktarılan sözlerine (hadislerine) uyararak dini ve sosyal yaşamda hata yapmaktan kurtulacağına inanmaktadır. Sünnetin sadece dini boyutuna değil, toplumsal ve örfi boyutuna da dikkat çekmektedir. Ayrıca bağlı olduğu dini liderin bu husustaki hassasiyetini de belirtmekte olup kavramsal manada sünnete uygunluğunu da ifade etmektedir. Kavramların anlaşılması, uygulamasını kolaylaştırmakta ve kavramın sunduğu olanağın en iyi bir şekilde icra edilmesine olanak sağlamaktadır. Cemaat mensuplarının kavramı anlamada ortak bir düşünceye sahip olduğu görülmektedir. Kavramsal manada ortak düşünceye sahip bireylerin düşüncelerine uygun bir cemaat seçmeleri ve seçtikleri cemaati benimsemeleri kolay olacaktır. Aynı düşünceye sahip bireylerin ortaklaşa hareket etmeleriyle, cemaatin kimliği bireyler arasında daha çabuk kabul görecektir. Çünkü ortaklaşa hareket bilincini gerçekleştiren, iman ve ibadetin manevi bütünleştirici gücüdür. Bu süreç cemaat bilincini oluşturur (Yapıcı, 2016: 51). Bu bilincin oluşmasında peygamberin sünneti, cemaat olabilmeye ve cemaatin kimliğini oluşturabilmede, dini liderin rolünün pekişmesinde ve bireyleri ortak paydada bütünleştirmesinde kilit rol üstlenmektedir.

Peygamberimiz (s.a.v) yolunu tatbik konusunda yani ilim ve tasavvufun cem edildiği tek cemaat İsmailağa Cemaati olduğu için seçtim. İsmailağa Cemaati peygamberin sünnetini yansıtmada başta cemaatin lideri olan Efendi Hazretleri, Peygamber Efendimizin (s.a.v) sünnet-i seniyyesine tam ittiba ettiğini düşünüyorum. Cemaati de sahabe-i kiramın yaşantısını yansıtmaktadır. (Hilal, 33 yaşında.)

Hilal, peygamberin sünnetini yansıttığı için cemaati tercih ettiğini ifade ediyor. Bir lidere bağlı olmanın en önemli şartının peygamberin izinden gitmesi gerektiği vurgusu var. Bu vurguyu Mahmut Efendi'nin sünnete sıkı bağlılığını örnek göstererek, onu sosyal hayatta önemle takip ettiğini ve onun cemaatini sahabelere benzeterek örnek vermektedir.

Cemaatin Sohbet/Vaaz Aracılığı ile Kimlik İnşası

Sözlükte “kısa bir süre de olsa birlikte olmak” anlamındaki sohbet kelimesi ‘arkadaşlık edip ünsiyet kurmak, bedenle ya da gönülle uzun süre beraberlik hali, dini veya dünyevi konuların konuşulduğu toplantı” gibi manalarda kullanılır (Uludağ, 2009: 350). Kavramsal olarak sohbet, bireyler arasındaki sevgi ve anlayış temelli arkadaşlığı ifade eder ve aynı zamanda dini ve dünyevi konuların konuşulduğu ortamı da belirtmektedir (Erkaya, 2017: 249).

Vaaz kavramı ise sözlükte “uyarmak, sakındırmak, öğüt vermek” anlamı taşımaktadır. Bir topluluğa dini ve ahlaki konularda nasihat ederek, insanlara dünyevi ve uhrevi hayat hakkında bilgi vermek, kalplerini dini ve ahlaki konularda ısındırmak gibi tanımlamaları da bulunmaktadır. Vaaz, geçmişten günümüze insanların manevi anlamda gelişmesini sağlamak için din adamlarının ibadet yerlerinde yaptıkları konuşmalardır (Cirit, 2012: 404). Günümüzde sohbet etmek ve vaaz vermek kelimeleri birbirlerinin yerine kullanıldığı da görülmektedir. Bu çalışmada eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

Sohbet, üyelerin kimliğinin oluşmasında önemli bir faktör olmakla birlikte, cemaatin sosyal ve kültürel sermayesinin aktarılmasında da önemli ve kilit roledir. Sohbet manasında zengin sosyal sermayeye sahip cemaat üyelerinin, herhangi bir seçilme ve kabul görme durumunda cemaatin diğer üyelerine oranla şansları daha yüksek olmaktadır.

Ali Ulvi Uzunlar Hoca, Abdülmetin Balkanlıoğlu Hoca, Bayram Ali Öztürk Hoca, Mahmud Eren Hoca, İhsan Şenocak hoca benzeri kimselerin kimliğimin inşasında ciddi bir rolü olmuştur. Bunların dışında da sohbetinden istifade ettiğim veya çok güzel sohbet eden kimseler var. En önemlileri olduğu için bu kimseleri zikrettim. (İsmail, 25 yaşında.)

İsmail, cemaatin önde gelen ve kendisini etkileyen, sosyal sermayesi yüksek aynı zamanda kimliğinin oluşmasında bu aktörlerin önemine dikkat çekmektedir. Çünkü dini inanç alanları aktörler tarafından şekillenmekte ve bu aktörler, sosyal sermayesi yüksek olan gruplarca seçilmektedir (Baltacı, 2018: 13). Sohbetler, üyelerinin günlük yaşamındaki olumsuzluklarla mücadelede etmelerinde onlara destek sağlamaktadır hatta Refik' in de vurguladığı gibi:

Cemaatin sohbetleri sahip olduğum bilinci taze tutar. Var olan kimliğimi kaybetmemeye yardımcı olur. İnsanı daha çok zaman fitnesinden uzak tutar. Yanlış eğilimlere, yanlış alışkanlıklara meyiletme duygusu her insanda vardır, bu duygu sarıklı, cübbeli de dâhil olmak üzere herkeste bulunmaktadır. Çünkü insan, nefsinin oyununa yenik düşebilecek durumdadır. Sohbetler, insan bilincini açık tutar ve beni zamanın fitnesinden uzak tutar. (Refik, 40 yaşında.)

Sosyal alanda birey edindiği kültürel birikimi ile yaşadığı dönemin olumsuz şartlarına karşı kendini hazırlamak ister. Bu düşünce yaşadığı çevrenin kendisinde oluşturduğu kültürel sermayedir. Sosyal alanda oluşan kültürel sermaye ile kişiliğini, kimliğini oluşturarak bireyin sosyal alanda güçlü bir şekilde durabilmesi için cemaatin grup aidiyetini referans alarak, cemaatin söylemleri bireye güç vermektedir. Bu durum cemaatin kimliğinin bütünleştirici yapısını ön plana çıkarmaktadır. Abdürreşit'in de ifade ettiği gibi:

İstisnaları var mıdır bilmiyorum ama camiamızın bütün hocaları konuşmalarında bu hususa ayrı bir önem atfeder. Toplumun bütün kesimini ayırmadan polisinden, sağlık görevlilerine, yöneticilerden çalışanlara kadar sürekli onlara dua eder ve hayır dileklerinde bulunurlar. Bu da konuşmalara katılan insanların, toplumun tüm bireylerine ümmet bakışıyla bakmalarını sağlar. (Abdürreşit, 26 yaşında.)

Cemaatin sohbetleri yukarıda belirtildiği gibi sohbeti veren hocanın başta toplum olmak üzere kamu görevlilerine ve yöneticilerine de dua etmeleri cemaatin ayırıştırma yapmadan her kesime hitap ettiği vurgusu anlaşılmaktadır.

Eğitim Aracılığı ile Kimlik İnşası

Toplumlar, eğitim ile varlıklarını korumakta ve kültürlerini, deneyimlerini, miraslarını bir sonraki nesle aktarabilmektedir. Çünkü eğitim, kültürün aktarılmasında en kolay aynı zamanda en güvenli yoldur (Aydoğan, 2017: 2). Eğitim, kültürün yeniden üretimi ve kimliklerin şekillenmesi sağlanmakla birlikte birikimli olarak ilerlemektedir (Kılınç, 2014: 3). Eğitimde bireylere kazandırılması düşünülen bilgi ve beceriler iki şekilde verilmektedir. Birincisi formel eğitim, ikincisi ise informal eğitimidir. Eğitim, toplumsal açıdan önemli olduğu kadar birey, aile, grup, cemaat, gibi alt topluluklar ve kurumlar içinde çok önemlidir.. İsmailağa Cemaati de bu noktadan hareketle varlığını koruma ve bir sonraki nesle, oluşturmuş olduğu kimliğini aktarabilmek için kendisine mensup olduğu bireylere kendi eğitimini vermektedir. İsmailağa Cemaati'nde diğer bir kimlik inşa türü de informal eğitimidir ve bu eğitim sohbetlerle kendini göstermektedir. Bu informal eğitimler cemaatin en yetkin hocaları tarafından yürütülmektedir. Genellikle eğitime devam eden bireylerin çoğunluğu cemaat üyeliğini devam ettirmektedir. Cemaate sonradan dâhil olan bireyler ise isteğe bağlı cemaatin formel ya da informal eğitimine devam edebilmektedirler.

Maalesef annem babam ve kardeşlerimden cemaatin kurslarına giden ve eğitim alan yoktur. Evet, ben İsmailağa Cemaati'nin eğitim kurumlardan faydalandım. Kendi çocuklarımda da cemaatin eğitim kurumlarında okuması konusunda yönlendirme yapıyorum. (Münevver, 32 yaşında.)

Ailesinden hiç kimsenin cemaatin kurslarında eğitim almamasına rağmen kendisi de sonradan cemaate katılan Münevver, cemaatin içinde almış olduğu bu eğitimle cemaatte saygın bir konuma kavuştuğunu belirtmiştir. Bununla birlikte cemaate almış olduğu eğitimle çocuklarını eğitmekte ve

cemaatin eğitim kurumlarında onların da eğitim almalarını yönünde yönlendirme yapmaktadır. Yani Münevver, çocuklarının da cemaat içinde yetişmesini sağlayarak cemaatin kimlik üretimine katkıda bulunması, cemaatin varlığını devam ettirilmesi ve bu anlayışın gelecek nesillere aktarılması konusunda bu geleneği sürdürdüğü söylenebilir. Bu noktada Muhammed' in söylemleri çok dikkat çekicidir:

Ailem cemaatin içinde yetişmiştir. Bütün kardeşlerim, annem, babam, halam, amcam, dayılarım, teyzelerim hepsi. Kimi az kimi çok olmak üzere cemaat kurumlarında eğitim almıştır. Ben de cemaat kursunda yetiştim ve şuan ders okutuyorum. (Muhammed, 27 yaşında.)

Muhammed'in neredeyse ailesinin tamamı cemaatin eğitim kurumlarında ders almıştır. Bunun neticesinde eğitim alan cemaat üyelerinin de kendi çocuklarını aynı şekilde cemaate yönlendirmekte ve eğitim almalarını sağlamaktadırlar. Bu süreçte görüldüğü gibi Muhammed'in de cemaatin kimliğinin üretimi ve devamı konusunda, kendisi de hala cemaat içinde ders vererek bu kimliğin üretim sürecinde aktif rol aldığı görülmektedir.

Cemaatin baştan aşağı olmak kaydıyla derdi, din eğitimidir. Mutlaka Kur'an tefsiri, Hadis, fıkıh okuyun diyen bir cemaattir. Bu cemaatin dışında bu kadar çok bu konuları vurgulayan bir yapı bilmiyorum. Cemaate tüm kesimlerden insanların gelmesi maddi bir kazanç sağladığından değil, Mahmut Efendi hazretlerinin insanlara ilmi sevdirmesinden kaynaklanan bir durumdur. Dikkat edilirse cemaatin içinde yetişmiş ve çok zengin olmuş bir adama rastlamanız mümkün değildir. İlim ehli, bir araya geldiği için menfaat bu cemaatte ön plana çıkmamaktadır. (Nurullah, 46 yaşında.)

Nurullah' a göre İslam'ın daha iyi bir şekilde yaşanması ve anlaşılması için başta Kur'an, Kur'an tefsiri, hadis ve fıkıh gibi İslami ilimlere cemaatte önem verilmesinden maksat cemaatin üzerinde durduğu temel konunun din eğitimi olduğunu söylemektedir. Cemaatin sosyal kimliği konusunda ise cemaatte verilen eğitimin herhangi bir maddi kazanç karşılığında yapılmadığını ve tamamen ilme olan sevgiden ve önemden kaynaklandığını ve bu konularda gösterilen hassasiyetin en çok İsmailağa Cemaati'nde olduğunu söylemektedir. Bu hassasiyetin öneminin cemaat lideri Mahmut Efendi'nin şahsından kaynaklandığını da eklemektedir.

İsmailağa cemaati, geçmişten günümüze kadar süregelen formel ve informal eğitim kurumlarıyla üyeleri üzerinde sosyal kimliğin inşasında belirleyici bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Bu kimliği inşa ederken, cemaatin içinde yetişen üyelerin kendi çocuklarını da cemaatin eğitim kurumlarına göndererek bu sürecin devam etmesini sağlamaktadırlar. Cemaatin lideri olan Mahmut Efendi'nin, kendi cemaatindekilerinin her ne kadar devletin kurumlarında eğitim görmelerine hassasiyetle yaklaşmış olsa da onun söylemlerinin yanlış anlaşılmaya mahal verilmemesi için söylemlerinin altını çizilerek okunması gerektiğine üyeleri tarafında da dikkat çekilmektedir (Aslan, 2019: 71).

Olumlu Model Alma ile Kimlik İnşası

İnsan, çevresi ile etkileşim halinde olan bir varlıktır ve doğal olarak da gelişim sürecinde çevresinden etkilenmektedir. Gelişim süreci içinde insanın sosyal davranışları bilinçli ya da bilinçsiz, dolaylı ya da dolaysız veyahut sosyal modellerle davranışları şekillenmektedir. Davranışların şekillenmesindeki modeller ise daha çok yakın çevremizdeki aile, akraba, arkadaş, öğretmen vb. olabileceği gibi kültürel kurumların da etkisi olabilmektedir (Çimen, 2019: 89). Bireyler bulunmuş olduğu çevrenin dışında herhangi bir topluluğun ya da kurumun içinde veya dışarıdan gözlem yaparak olmak istediği ya da etkilendikleri kişileri model alarak, onları taklit ederek, kimliğinin oluşum sürecinin yönünü belirlerler.

Bir rol model olarak dini lider kutsaldır ve onun kutsallığı kutsal olanla bağlantılıdır. Dini liderin hareketleri, kutsallığı, saflığı temsil eder ve onun kişiliğine manevi anlamlar kazandırır (Yıldırım, 2016: 47). Dini liderin oluşturduğu ya da temsil ettiği kimliğin sosyal alanda varlık kazanması için dini liderin yanında bulunan, onu temsil eden, seçkin grup ya da liderin kendisi tarafından gerçekleştirilmektedir. Ritüellerin ve sembollerin belirlenmesi ya da devamının sağlanması, üyelerin dini lider etrafında

birlikteliğinin sağlanması ancak rol model olacak veya dini lideri olumlayacak; cemaat kimliğinin varlığının ortadan kalkmasını önleyecek eğitilmiş kişilerin görevleridir (Kehrer, 2017: 66). Dini lidere en yakın üyeler ön plana çıkararak liderin izinden gidilmesini sağlayabilmektedirler. Mahmut Efendi'ye en yakın olan müridlerin lideri olumlu rol model göstererek yönlendirme yapması hakkındaki soruya verilen cevapta:

Yaşamın her alanı ile ilgili, öne çıkan şahsiyetler örnek verildiği gibi mensup olduğumuz bu büyük camianın liderinin başarılarından, güzel davranışlarından ve hayatından hocalarımız tarafından çeşitli örnekler verilir: Tıpkı tıp fakültesindeki bir öğrenciye zamanın en iyi doktorlarından ve çalışmalarından bahsedildiği gibi. Tabii camiamıza önderlik eden bu zatın davranışları bize örnek teşkil eder ve etkileniriz. (Abdürreşit, 26 yaşında.)

Abdürreşit, liderin ön plana çıktığını ve örnek alınması gerektiğini belirtmektedir. Toplumda bu ön plana çıkan önemli şahsiyetlerin öncelikle kendi bünyesinde yetişen insanlara aktarıldığı ve onun örnek alındığı gibi cemaatin kendi içinde de bu tür bir yönlendirmenin yapılmasının gayet doğal bir yol olduğunu belirtmektedir.

Kılık Kıyafet ile Kimlik İnşası

İnsanlar içinde yaşadığı toplumun dokusuna uyum sağlayarak kendi benliğinin anlamını kavramaya çalışır. Bu dokunun bir parçası olurken yaşadığı topluma da adapte olabilmesi için bir örneğe ihtiyaç duyar. Bu örneğe ise nasıl sahip olacağını veya onu nasıl kavrayabileceğini "taklit" yoluyla edinebilir. Bireyler kendine örnek alacakları ya da benimseyecekleri bir olguyu taklit yolu ile öğrenmeye başlar ve bu süreç doğumundan itibaren ölümüne kadar devam eder ve toplum gelişme gösterdikçe taklide olan ihtiyacı da artar (Bayraktar, 2015: 41). Taklit bazen de insanın zayıf olarak hissettiği duygularını tamamlama çabasıdır. İnsanın kendinde eksik gördüğü şeyleri kendisinden daha üstün gördüğü birinden örnek alarak tamamlama yolunu seçebilir. Sekülerleşen toplumlarda kendini yalnız hisseden bireyler, kendilerine örnek alabileceği bir rol modele ihtiyaç duyarlar ve bu rol modelleri zihinlerine çeşitli sembollerle özdeşleştirerek yerleştirirler. Sembol kavramı soyut anlam ifade eden, insanın duygu dünyasına anlam yükleyen bir kavramdır. Ayrıca dini anlamda çokça karşımıza çıkmakta ve kullanılmaktadır. Sembol, toplumun kendisine dair farkındalığı netleştirmekle birlikte, bu farkındalığın inşasında temel bir unsur görevi görür. Eğer toplum bütünsel olarak kendi varlığının farkında olmak ve varlığını sürdürmek istiyorsa sembolleştirmeyi zorunlu kılmalıdır (Durkheim, 2019: 312-313).

İsmailağa Cemaati'nin yapısına bakıldığında sembol olarak kılık kıyafetin dikkat çektiği görülmektedir. Bu kılık kıyafetler sarık, vücudu tamamen örten cübbe ve kadınların giymiş olduğu çarşaftır. Genellikle erkeklerin giymiş olduğu cübbe renk olarak beyaz, açık kahverengi, krem, açık mavi ve lacivert gibi renklerden oluşurken; sarık ise kahverengi, mavi ve yeşil renk tercih edilmekte olup ancak beyaz rengin daha sık kullanılmaktadır. Yapılan gözlemlerde görüldüğü üzere kadınlar ise çarşaf giymekte ve bu çarşafın renk olarak siyah, koyu kahverengi ve koyu lacivert renklerden oluştuğu görülmektedir. Bu renklerin dışındaki renkler ise fazla tercih edilmemektedir. Cemaat üyelerinin kıyafetlerinin sarık, cübbe ve çarşaftan oluşmasının en önemli nedeni İslam'ın bir gereği olması ve buna paralel olarak da peygamberin bir sünneti olması ve cemaat liderinin de bu konuda hassasiyet göstermesidir.

Sarık ve cübbe giymemdeki en önemli etken öncelikle dinimin emri ve peygamberimin sünneti olduğu için tercih ediyorum. Çünkü peygamberimiz farklı kılık ve kıyafet tercih edebilirdi. Bundan dolayı bir Müslümanı en iyi yansıtabilecek kıyafet olarak düşünüyorum. Eğer böyle olmasaydı Mahmut Efendi Hazretleri bu konuda hassas olmazdı. Peygamberimizden bu yana bu tür giyim ve kuşam günümüze kadar gelmiştir. Biz de büyük hocalarımızdan ve âlimlerimizden bunu gördük ve elimizden geldiği kadarıyla biz de uygulamaya ve yaşamaya çalışıyoruz. (Talha, 38 yaşında.)

Talha, bir giyim şekli olarak yapmış olduğu tercihinin, doğru bir tercih olduğunu ve bunu ise bulunduğu cemaatin liderini ve peygamberin sünnetini referans alarak göstermektedir. Cemaat, İslami

giyim olarak peygamberin sünnetine uygun olarak seçmiş olduğu giyim kuşamı referans gösterse de son zamanlarda cemaat üyelerinin gerekli hassasiyeti gösterilmediğini düşünen Zübeyde'ye göre:

Sarık, cübbe ve çarşaf dini sembollerin en güzelidir, olmazsa olmazdır. Cemaatte bu değerler çok önemlidir. Teşvik de vardır. Ancak önceden bu bilinç daha kuvvetli iken son yıllarda bu yönde gevşeme görülmektedir. Bunu üzücü buluyorum. (Zübeyde, 43 yaşında.)

Katılımcıların kendi cemaatlerinin kılık kıyafetlerinin diğer tarikat ve cemaatlerle benzerlik gösterdiğini belirtirler. Bu durumdan rahatsız olmadıklarını vurgulayan katılımcılar, İsmailağa Cemaati üyelerinin kılık kıyafet konusunda daha duyarlı olduklarına da dikkat çekmektedirler. Bu noktada Münevver'in ifadesi bunu gösterir niteliktedir:

Giymiş olduğumuz çarşaftan dolayı hangi cemaate mensup olduğumuz ortaya çıkmaktadır. Ama kıyafet tercihimiz bizim cemaate has bir şey değildir, dinimizin emridir. En önemli sembollerden biridir. Kişinin tercihine kalmış bir durum ya giyer ya da giymez bu konuda ayırma yapılmaz. Çarşaf giymenin, örtünmenin önemli olduğunu Mahmut Efendi Hazretlerinden ve bizlere sohbet veren hocalardan biliyoruz. Bizim cemaatte sohbetlere katılan her kesimden ve düşünceden insan var, ayırım yapılmaz. (Münevver, 32 yaşında.)

Sembollerin en önemli özelliklerinden biri de bir grubu diğer gruptan ayıran özellik olarak var olmalarıdır. Bazen sembollerin zihinde canlandırdıkları simgelerin farklılığı nedeniyle toplumda ya da toplumdaki gruplar arasında ayrışmaya ya da ötekileştirmeye neden olabilmektedir. Simgesellik ise bir aidiyet duygusu ve kimlik duygusu yanında başkalarından farklılık olma duygusu da taşıyabilir (Pamuk, 2017:41). Bir grubun benimsediği kolektif bir sembole yüklenen anlam diğer bir grup için aynı anlama gelmeyebilir. Grubun benimsediği sembollerin gerçekliği başkaları tarafından benimsenmiyor ya da aynı düşünceye hizmet etmiyorsa o grup için yanılığa düştükleri gibi algılanabilir (Berting, 2018: 88). Algılamadaki bu tür farklılıklar gruplar arasında ya da toplumun genelinde ayrışmaya ya da ötekileşme olarak nitelendirilebilir. Kolektif semboller kişinin kendi kimliğini tanımasına, toplumdaki öteki kimliklerin farkına varmasına ya da dış dünya ile çatışma yaşamasına neden olabilir (Berting, 2018: 89). Bu nedenle İsmailağa Cemaati oluşturduğu kimliğin sembolü olarak belirlenen kılık kıyafet tercihi, hem cemaat içindeki bireylerin anlam düzeylerinde farklılıklar oluşturabileceği gibi bu kılık kıyafeti taşıyan cemaat üyelerinin toplumda olumlu ya da olumsuz tepkiler almasına da neden olabilir. Cemaate bağlı bireylere yönelttiğimiz sorularda sarık, cübbe ve çarşafın cemaatin üyelerini toplumdaki diğer bireylere ayırtması ve kendileri dışında olan diğer bireylere bakış açılarını nasıl şekillendirdiğine ve cemaate üye olurken böyle bir şartın aranıp aranmadığına dair Refik:

Ben bir birey olarak öncelikle benimsediğim ya da seçtiğim kıyafeti peygamber efendimizi örnek alarak tercih ederim. Çünkü bunun bir tarihsel geçmişi var. Peygamber efendimizden bu yana gelen bütün ehl-i İslam büyükleri bizim giydiğimiz kıyafeti giymiştir. Efendi hazretleri de bu yolu takip etmiştir. Eğer efendi hazretleri şuan giydiğimiz kıyafeti çıkarmamızı ve bunun yerine başka bir kıyafeti giymemizi ister ya da zorunlu kılar ise ben bunu kabul etmem. Benim için öncelik peygamber efendimizdir. Zaten bu konuda efendi hazretlerinin de sözü vardır; "sünnetin dışına çıktığım an bana uymayın" diye. Cemaatimiz de giyim kuşam konusunda insanları zorlamaz. İnsanların kendi tercihidir. Biz anlatmakla ve doğruyu söylemekle mesulüz. Giymiş olduğumuz kıyafet bazen bazı kesimlerce hoş karşılanmaya biliyor; ama bu bizim toplumdan da dışlandığımız anlamı gelmez ya da böyle bir duygu oluşturmaz. Bazen bu durumlarla karşılaştığımız için içimizde olmasa da başkalarına karşı ön yargılı davranmaktan geri duruyoruz. Her cemaatte bazı sivriyenler olur. Bizde de bazı arkadaşlar vardır ama geneli yansıtmaz. Kimseyi dışlama, zorlama gibi ya da cemaate üye olmada şart koşma gibi bir durum söz konusu değildir. Bizim derdimiz insanların cennete girmesine vesile olmak. (Refik, 40 yaşında.)

Burada dikkat çeken cemaat üyeleri arasında düşünce ve dünya görüşleri arasında farklılık gösterebileceğinin kaçınılmaz olmasıdır (Jenkins, 2016:154). Bir grubun kimliği, kültürleri ve dil yapısı vs. grupların kendilerine atfettikleri semboller sayesinde bir farkındalık oluşturur. Gruplar varlıklarını ve farklılıklarını bu sembollerle gerçekleştirir. Semboller olmadan toplumun ortak duyguları karmaşıklaşır veya o duygular anlamsızlaşabilir (Durkheim, 2019: 313). Bireylerin ortak bir payda

etrafında buluşması, kendi kültür ve dinamiklerini inşa etmesi bu birlikteliğin vermiş olduğu duygulardan ve düşüncelerden doğar. Bu sayede grup içindeki bireyler yalnızlıktan uzaklaşarak bir bütünün parçası olduğunu farkına varırlar. Grubun kendi kimliğinin farkına varmasını ve toplumsal hayatta var olabilmesi için gereken motivasyonu kazanmalarında baskın olan durum bir arada bulunmanın vermiş olduğu haz ve duygudur (Durkheim, 2019: 313-314). Cemaat içindeki kolektif kimlik vurgusu, aslında Batı dünyasının İslam toplumu üzerindeki olumsuz eleştirilerine karşı cemaatin kendi dini ve kültürel kimliklerinin hafızalarda canlı tutulması, korunması ve yıpranmaması içindir. İsmailağa Cemaati, kimliğinin ve kültürünün korunmasının yanında dış kaynaklı gelebilecek eleştirilere karşılık bir sembol olarak sarık, cübbe ve çarşafa yükledikleri anlam bakımından kimlik inşası gerçekleştirerek bir direnç göstermektedirler. Bu düşünceyi bir örnekle temellendirecek olursak Muhammed:

Sarık, cübbe ve çarşaf benim için tek cümle ile: İslam düşmanı olan Batı kıyafet kültürü ile İslam kıyafet kültürü çatışmasında, İslam'ın tarafını tutmaktır. Bu açıdan stratejik olarak çok önemlidir. Sarık ve cübbe farz değildir. Sünnettir. Fakat ifade ettiğim misyondan dolayı çok önemli bir görev icra eder. Çarşaf ise farz olan örtünmenin kâmil halidir. Bundan dolayı çok hassas olunmalıdır. (Muhammed, 27 yaşında.)

İsmailağa Cemaatine bağlı bireylerin kılık kıyafet üzerinden kimlik inşasına bakıldığında bütün üyelerde dinin emri ve peygamberin sünneti düşüncesine sadık kalınarak kılık kıyafet bağlamında bir kimlik inşasının gerçekleştiği görülmektedir. Yapılan saha çalışması boyunca dikkat çeken en önemli noktalardan birisi, mülakat yapılan cemaat üyelerinin tamamının İslam'a uygun olan giyim kuşam konusunda tercihlerinin tamamen kendilerinin bir isteği olduğudur. Cemaate mensup üyeler arasında kılık kıyafet bakımından farklılıklar görülmektedir. Bu farklılığa sahip üyelerin kılık kıyafet konusunda cemaat tarafından kendilerine karşı bir zorlama olmadığı ve bu konuda tercihin kendilerine bırakıldığı ifade edilmektedir. Cemaatin ve liderinin bu konudaki tutumu, cemaatin kılık kıyafet konusunda oluşturduğu ortak kimliğin bireyler tarafından benimsemesini kolaylaştırdığını söylemek mümkündür.

SONUÇ

Dini cemaat ve tarikatların toplumsal anlamı, üyeleri üzerinde bir kimlik inşa etmelerine bağlıdır. Kimlik kavramı ise incelenen bir olgunun tanımlanmasında ve anlamlandırılmasında bütün özellikleriyle zihinde canlandırılan ve aidiyeti ifade eden bir simgedir. Kimlik tek başına tanımlanabilen ya da inşa edilebilen somut bir varlık değildir. Kimliğin bir anlam kazanabilmesinde sosyal topluluklar öne çıkar. Bu sosyal topluluklar ise kimlikleri üyeleri üzerinde inşa ederek varlıklarını temellendirip sosyal kimliklerini yeniden üretirler. Sosyal kimlik ise bireylerin üyesi olduğu sosyal toplulukların kurallarını, ritüellerini ve sembollerini benimsemesiyle oluşan kolektif kimlikler olarak tanımlanabilir.

Çalışmanın konusu olan İsmailağa Cemaati'nin üyeleri üzerindeki dini sosyal kimliğin inşasında rol oynayan faktörler genel olarak değerlendirildiğinde, her biri farklı değerde olsalar da sonuçta bütünleştirici ve bir kimlik inşasını sağlayıcı öneme sahiptirler. Cemaat üyesi müridlerin inançlarına, bu inanca uygun yaşam şekline sahip olmalarındaki ve kimlik inşasındaki en temel değer eğitimidir. Müridlerin İslam'ı iyi yaşayabilmelerini sağlamak için Kur'an-ı Kerim eğitimine büyük bir öncelik verilmekte ve Kur'an-ı Kerim'in daha iyi anlaşılabilmesi için de başta Arapça olmak üzere, Kur'an tefsiri, fıkıh ve ilmihal dersleri verilmektedir. Bu eğitim anlayışıyla aynı zamanda cemaatin sistematik faaliyet alanlarını oluşturduğu görülmektedir. Cemaatin temel eğitim alanı Kur'an kurslarıdır. Bu temel eğitim cemaatin zeminidir ve bu eğitim, mahalle kursları ve dernekler aracılığıyla gerçekleştirilir. Kur'an-ı Kerim eğitimini tamamlayan müridler, isteklerine göre cemaatin bir üst eğitimi olan Arapça eğitimine geçebilmektedirler. Cemaatte eğitim gören müridler, bu iki temel eğitimi aldıktan sonra, aynı eğitim anlayışıyla ve kendi tercihleriyle cemaat içerisinde hizmet etmeye devam etmektedirler. Cemaatin müridlerine sağladığı bu eğitimlerle onların kolektif bir kimliğe sahip olmalarını sağlamaktadır.

Sosyal dünyada toplumlara önderlik eden ve toplumları şekillendiren liderler hep olagelmıştır. Bu maksatla liderler, toplumda insanların birlik ve beraberlik içinde yaşamalarını ve ortak bir amaç etrafında hareket etmelerini sağlamaktadırlar. Liderlerin genellikle insanlar üzerinde etkileyici bir karizmaya sahip olması, eylemleriyle toplumu yönlendirmelerine kolaylık sağlamakta ve kitleleri de

ardından sürüklenme gücüne de sahiptirler. Bu anlama istinaden İsmailağa Cemaati lideri Mahmut Efendi de karizması ile üyeleri üzerinde derin bir etkileyici güce sahip olmakta ve aynı zamanda müridleri üzerinde bir kimlik inşa ederek karizmatik vasfını da sergilediği görülmektedir.

Müridlerle yapılan görüşmelerde kimliğin inşası konusunda: Mahmut Efendi'nin, İslam'ı yaşayışında gösterdiği hassasiyetinin ve bu hassasiyeti Peygamberin sünnetini gerçekleştirirken de göstermesinin yanında kişiliğinin, ilim sahibi olmasının, liderliğinin ve onun sohbetlerinin kendileri üzerinde etkili olduğunu ve kendilerinin de tüm bunları yaşamlarına uygulamaya çalıştıkları belirtilmiştir. Bununla birlikte, araştırmaya katılan müridler, liderleri Mahmut Efendi'nin taşıdığı bu vasıfları kendi ailelerine, çevrelerine ve toplumun diğer bireylerine de aşılama çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, cemaatin himayesinde yetişerek üniversite mezunu olan veya yüksek lisans derecesine sahip ya da doktora derecesine sahip olan müridlerin, liderlerine bağlılık konusunda; lidere bağlılığın önemli olduğunu ancak liderlerinin, peygamberin sünnetine aykırı davranması, İslam'ın emir ve yasaklarının dışına çıkması durumunda ona itaat etmeyeceklerini belirterek cemaat kimliğine olan bağlılıklarını ve aldıkları eğitimin bir gereği olarak İslam'ın ruhuna da uygun bir yaşam şeklini benimsediklerini, beyanlarına bakarak söylemek mümkündür.

Araştırmaya katılan müridler, peygamber sünnetinin gündelik hayatta karşısına çıkan sorunlarla ya da engellerle mücadelede bir kalkan oluşturduğunu düşünmektedirler ve bu nedenle günlük yaşamlarında peygamberin sünnetini uygularken gereken bilince ve hassasiyete de sahip bir tutum gösterdiklerini belirtmektedirler. Buna ek olarak sünnete göre yaşam anlayışının, cemaatin tüm müridlerini bütünlendirdiğini ve kaynaştırdığını da düşünmektedirler. Görüldüğü üzere İsmailağa Cemaati'nin, müridleri üzerinde kimlik inşa etmesinde peygamberinin sünneti önemli bir yer tutmaktadır. Cemaatin lideri Mahmut Efendi'nin peygamberin sünnetine olan hassasiyeti, katılımcılar tarafından vurgulanmakta ve müridler bu konuda onun ciddi bir tutum sergilediğini, söylemleri ve davranışları itibarıyla de onun güvenilir bir kaynak olduğuna inanmaktadırlar.

İsmailağa Cemaatinin, müridleri üzerinde kimlik inşa ederken başvurduğu sohbetlerle hem kendi kimliği yeniden üretmekte hem de müridlerini eğitmektedir. Nitekim katılımcılar da, cemaatin sohbetlerinde dinin emir ve yasaklarını, ahlaki meseleleri, dinin ve cemaatin ritüellerini öğrendiklerini ve üzerinde durulan bu konuları günlük yaşamda da uygulamaya çalıştıklarını belirtmektedirler. Bu sohbetlerin, üyelerde hem sosyalleşmeyi sağladığı hem de birlik ve dayanışma duygularını da pekiştirdiği görülür. Sohbetlere sadece müridler değil, toplumun her kesiminden bireyler de katılmaktadır.

İsmailağa Cemaati gerek varlığını gerekse kimliğini veyahutta mesajlarını sembollerle yansıtmaktadır. Bu semboller sarık, cübbe ve çarşaf olarak kendini gösterir. Araştırmanın sonucunda söylenebilir ki Mahmut Efendi'nin kılık kıyafet tarzının, cemaatin bir kimliksel sembolü ve İslami yaşam tarzını çağrıştırdığından dolayı müridlerce kabul gördüğüdür. Ayrıca, her ne kadar cemaatin bir sembolü olarak kabul görülse de kılık kıyafet konusunda müridlere yönelik zorunlu bir telkinin olmadığı, kılık kıyafet tercihinde müridlerin anlayışına bırakıldığı da söylemek mümkündür.

İsmailağa Cemaati'nin üyeleri üzerindeki dini sosyal kimlik inşasındaki pratiklerden sonuncusu ise rol model göstermedir. Araştırmaya katılan müridlerin, bir rol model olarak Mahmut Efendi'nin kimliğine bürünmeye çalıştıkları ya da onun kişiliğini gönül rızasıyla benimsemeleri, onu olumlu bir model olarak tercih ettiklerinin de göstergesidir. Bu durum, olumlu model alma ile bir kimlik inşa sürecinin önemli bir basamağını teşkil etmektedir. Sosyolojik bir bakış açısıyla incelenen bu araştırmada İsmailağa Cemaati'nin müridleri üzerinde dini sosyal bir kimlik inşasını, başta kurucu aktörler olmak üzere eğitim faaliyetleriyle, sünnetlerle, sohbetlerle, sembollerle, ritüellerle ve olumlu model alma ile gerçekleştirdiğini ve bu kimlik üretim sürecinin hala devam ettiği belirlenmiştir. Bu bağlamda dinî örgütlenmeleri çözümlemede etkileri göz ardı edilemeyecek kadar çok olan liderlik vasfı ve İslami geleneğinin mirası olan sünnet anlayışının etkilerinin değerlendirilmesi sosyal bilimler alanında yapılacak çalışmalar açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bu çalışmada insanların bir gruba

aidiyet duygusunun, dini örgütlenmelerin devamını sağlayan bir kaynak olduğu, sosyal bir topluluğa bağlanmış olan bireylerle de görüşülerek ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akgül, Selma K., & Pazarbaşı, B. (2018). Küresel Dünyanın Kültürel Kimlik Karmaşası, Küresel Ağlar Odağında Kültür Kimlik ve Mekan Tartışmaları, Haz. Selma Koç Akgül ve Betül Pazarbaşı. İstanbul: Hiper Yayın.
- Aktay, Y. (2019). Dinin Kökenlerini Uzakta Aramak: Durkheim'in Din Sosyolojisi. Dini Hayatın İlk Biçimleri, Haz. Esen Aksu. (çev. Yasin Aktay ve Kenan Çapık). İstanbul: Ataç Yayınları, 11-52.
- Aslan, O. (2019). Hatırat. İsmailağa Dergisi, 34, 70-71.
- Aşkın, D., & Suğur, N. (2019). Geleneksel Otorite ve Liderlik: Dini Aktörler Olarak Seydalarda Dinsel İtibarın İnşa Süreçleri. Mukaddime, 10(1), 195-212.
- Aydoğan, İ. (2017). Sekülerizm, Kültür ve Eğitim. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1), 1-8.
- Baltacı, A. (2018). Habitus: Dini İnanç Habitusunun Oluşumu Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), 1-24.
- Bauman, Z. (2017). Cemaatler. (çev. Nurdan Sosyal), 2.Baskı. Ankara: Say Yayınları.
- (2017). Kimlik. (çev. Mesut Hazır). Ankara: Heretik Yayınları.
- Bayraktar, F. (2015). İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri, 10 bs. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Berting, J. (2018). Kimlik Siyaseti Krizler İnşalar Aktörler. (çev. Hüsamettin İnanç). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Cirit, H. (2012). Vaaz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C.42). İstanbul: TDV Yayınları, 404-407.
- Çimen, Latife K. (2019). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Rol Model Tercihleri. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(1), 88-110.
- Durkheim, E. (2019). Dini Hayatın İlk Biçimleri. Haz. Esen Aksu. (çev. Yasin Aktay ve Kenan Çapık). İstanbul: Ataç Yayınları.
- Ebu Şehbe, M. (2020). Sünnet Müdafaası. (çev. Mehmet Görmez ve M. Emin Özafşar). (C.1). İstanbul: Risale Bilim Evi Basım.
- Efe, A. (2013). Dini Guruplar Sosyolojisi: Isparta Örneği. İstanbul: Dönem Yayıncılık.
- Erkaya, Mahmut E. (2017). Tasavvuf Klasiklerinde Sohbet ve Uhuvetin Temel İlkeleri. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 17(1), 249-276.
- Es-sibai, M. (2019). Sünnet ve İslam Hukukundaki Yeri. Haz. Faik Akçaoğlu. İstanbul: Beka Yayıncılık.
- Gencer, B. (2018). Tasavvufun Cemaat İnşası. Akademik İslam Araştırmaları Dergisi, 4, 85-144.
- Gleason, P. (2014). Kimliği Tanımlamak: Semantik Bir Tarih. (çev. Fırat Mollaer). Haz. Fırat Mollaer. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 21-52.
- Günerigök, M. (2019). Cemaat Sosyolojisi: Bir Kavramın Tarihsel Serüveni. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(5), 287-297.
- Jenkins, R. (2016). Bir Kavramın Anatomisi: Sosyal Kimlik. (çev. Gül Bostancı). İstanbul: Everest Yayınları.
- Kaypakoğlu, S. (2000). Kimlik Sorunları ve İletişim. İstanbul: Der Yayınları.
- Kehrer, G. (2017). Din Sosyolojisi (çev. Mehmet Emin Köktaş). Haz. Yasin Aktay ve Mehmet Emin Köktaş. 4.basım. İstanbul: Vadi Yayınları, 19-138.
- Kılınc, M. (2014). Eğitim Sistemindeki Değişimlerden 4+4+4 Eğitim Modeline İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji sözlüğü. (çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Meral, Seden, P. (2011). Kurumsal Kimlik ve Marka. Ankara: Detay Yayıncılık.

- Öngören, Reşat. (2011). Tarikat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C.40). İstanbul: TDV Yayınları, 95-105.
- Özet, İ. (2018). Kentli Muhafazakarlarda Habitus Dönüşümü: Fatih ve Başakşehir Örneği. Doktora Tezi. İsparta. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Pamuk, A. (2017). Kimlik ve Tarih: Kimlik İnşasında Tarihin Kullanımı. 2.basım. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Parekh, B. (2014). Kimliğin Mantığı. (çev. Suat Aksoy). Haz. Fırat Mollaer. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 53-76.
- Roof, Clark, W. (2012). Kuşaklar ve Din. Din Sosyolojisi Çağdaş Gelişmeler. (çev. Sinan Yılmaz ve Ali Fidan). Haz. Peter B. Clarke. Ankara: İmge Kitapevi, 37-90.
- Tönnies, F. (2019). Cemaat ve Cemiyet. (çev. Emre Güler). İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Uludağ, S. (2009). Sohbet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C.37). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 350-351.
- Weber, M. (2016). Din Sosyolojisi. (çev. Latif Boyacı). 2 basım. İstanbul: Yarın Yayınları.
- Yapıcı, A. (2016). Dini Grup Kimliği, Kimlik ve Dini Aidiyet. Kimlik ve Din.Haz. Abdullah Özbolat ve Mustafa Macit. Adana: Karahan Kitabevi, 41-64.
- Yelken, R. (1999). Cemaatin Dönüşümü: Geç Modern Dönemde Cemaat Sosyolojisi. Ankara: Vadi Yayınları.
- Yıldırım, E. (1999). Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi. İstanbul: Bilge Yayınları.
- (2016). Simurgun Kanatları Sosyal Teori ve Din. İstanbul: Tezkire Yayınları.